

▣ Sorsat täällä soittelevi. *Kantelettaren*
luontokuvasto

—

Niina Hämäläinen

E
—

n tieä tekijätäni
Enkä tarkon saajoani
Lie'kö telkkä tielle tehnyt,
Sorsa suolle suorittanut,
Tavi rannalle takonut,
Koskelo kiven kolohon.

Elias Lönnrot valitsi yllä olevat säkeet lyyrisen kansanrunokokoelmansa, *Kantelettaren*, ensimmäisen kirjan mottorunoksi (Kanteletar 1840). En tieä tekijätäni -runon (Kntr. I 65) ydin, epätietoisuus syntyperästä, tunnetaan laajalti Suomesta, Karjalasta ja Inkeristä tallennetussa kansanrunoaineistossa. Runon aihe ma liittyy kalevalamittaisen kansanlyriikan valituslauluihin, niin kutsuttuihin huolilauluihin, joiden kuvaston keskuksena on minän kokemaa yksinäisyyttä ja surullisuutta. Surullista lohduttavat metsän eläimet ja ympäröivä luonto. (Apo 1989; Timonen 2004.)

Mottorunon valinta ei ollut sattuma. Huolimatta kansanlyriikan laajasta kirjosta, valitusrunoista tyttöjen lauluihin, balladeihin, lasten loruihin ja historiallisiin aiheisiin, korotti Lönnrot yhden *Kantelettaren* teemoista peilaamaan lyriikan ydintä. Erityisesti *Kantelettaren* I kirja sisältää huolirunoutta, mutta huoliaiheitä löytyy myös II kirjan tyttöjen ja naisten lauluista. *Kantelettaren* esipuheessa Lönnrot määritteli lyyrisen kansanrunon huolen runoudeksi, sillä yksinäisyys ja surullisuus olivat sen ”läpikäypänä aineena” – ja tarkensi lukijoille: ”huolen kankahaksi voisi miksi ei koko tätä laulukokousta nimittää” (VT 5, 343). Ympäröivä luonto ja metsä lohduttivat ja ymmärsivät yksinäistä, ja Lönnrot jatkaa: ”Niin usein pitävät [yksinäiset, surulliset] puhetta ja kanssakäymistä lintuin, kalain ja muiden elävain, puiden ja kukkien, kivien ja kantojen, järvien, jokien, lampien ja muiden senlaisten olentojen kanssa.”

Kanteletar on *Kalevalan* (1835, 1849) rinnalla 1800-luvun ensimmäinen suomenkielisen kansanrunouden laaja kokonaisuus, joka on vaikuttanut merkittävästi paitsi suomenkieliseen taidelyriikkaan (esim. Laurinmäki 1923, 68–69) myös käsityksiin kansanrunoudesta, eritoten lyriikasta (Timonen 2004, 35). Tästä huolimatta *Kanteletar* on kiinnostanut tutkijoita hämmästyttävän vähän.¹ Sen kohtalo lienee sinetöity jo sen ilmestyessä. *Kanteletarta* pidettiin oitis ”Kalevalan sisarteoksena” (Gröndahl 1997, 33); teoksena, jota ihailtiin mutta jota ei koskaan otettu *Kalevalan* tavoin kansallisesti vakavasti. Toisaalta *Kanteletar* on innostanut taiteilijoita ja säveltäjiä, ja sen vahvin tulkintamaaperä löytyykin kansanmusiikin puolelta (Asplund 2006b, 224).

Kanteletar julkaistiin kolmena kirjana, joista kaksi ensimmäistä vuonna 1840 ja kolmas 1841. Yhteensä 652 runoa sisältävän teoksen ensimmäinen kirja on jaoteltu yhteiseksi lauluksi, toinen tyttöjen, naisten, poikien ja miesten lauluihin sekä kolmas historiallis-kertoviin runoihin. Vaikka *Kanteletar* sisältää myös poikien ja miesten lauluja, on sen lyyrinen eetos naisten. *Kantelettaren* ilmes-

tyminen ja sen myötä siitä tehdyt tulkinnat alkoivat ohjata käsityksiä kansanlyriikasta esteettisesti ja osin moraalisesti. Taustalla vaikuttivat J. G. Herder ja romantiikan ajatukset kansanlaulusta kansakunnan yhteisenä kielenä, joka, toisin kuin taiderunous, kykeni ilmaisemaan puhtaasti tunteita. Suomessa kielen ja tunteiden ilmaisu kiteytyi surua ja huolta kuvastavaan lyriikkaan, joka nähtiin pitkään kansallisesti sopivana (ei-aggressiivisena, ei-eroottisena) kansanrunouden osana ja sille tyypillisenä piirteenä (Kuusi 1963; Tolvanen 1952, 248, 250; Krohn 1931, 285; Laurinmäki 1923, 55).² Käsitys on vaikuttanut suuresti muiden runolajien asemaan tutkimuksen ja tallentamisen kohteina. Esimerkiksi 1800-luvun rahvaan parissa suosittua riimillistä laulua paheksuttiin sen kevytmielisen sisällön ja tilannekohtaisuuden (tanssi) vuoksi (Asplund 2006a, 148).

Pohdin artikkelissani³ huolirunoissa ilmenevää luonnon poeettista ja ideologista käyttöä kansanrunouden kirjallisessa esityksessä, *Kantelettaressa*. Keskityn *Kantelettaren* ensimmäisen kirjan runoihin, jotka Lönnrot nimesi kaikille yhteisiksi, ja joissa on erityisesti huolirunoutta. Kirjallisen sivistyksen ja koulutuksen saanut Lönnrot esitti kansanrunoutta mahdollisimman monipuolisesti lukijakunnalle, jolla oli useimmiten heikko suomen kielen taito ja ymmärrys tavallisen kansan, rahvaan, elämämaailmasta tai perinteestä. Tämän vuoksi Lönnrot kuroi etäisyyttä umpeen erilaisin poeettisin ja tekstuaalisin keinoin. Kyse ei kuitenkaan ollut vain tekstuaalisista valinnoista, vaan valintojen vaikutuksista siihen, mitä kalevalamittaisella kansanlyriikalla ymmärretään. Lönnrot tallensi, tekstualisoi ja kirjallisti suullista runoutta pyrkien esittämään sitä paitsi mahdollisimman autenttisesti myös oman aikansa esteettisiä ja ideologisia odotuksia myötäillen (Hämäläinen 2017, 172, 178).⁴

Surusävyinen lyriikka ja metsä

Kansanlyriikan surumielisyyden kuvastoon liittyvät vahvasti mielikuvat metsästä. Metsään kääntyminen on Senni Timosen mukaan kansanlyriikan ”läpi kulkeva kaava”, jossa toistuu laulajaminän yksinäisyyden, inhimillisen elämän vaillinaisuuden täyttäjänä ympäröivä luonto (Timonen 1984, 259–260). Metsän eläimet, linnut, saattavat olla myös laulajan opettajia; käen tai satakielen laulua kuunnellessa on laulajaminä oppinsa saanut (Krohn 1931, 282). Metsä esiintyy kansanlyriikassa aktiivisena toimijana laulajan mielessä: auttajana, opettajana, lohduttajana, suojan antajana. Kuten Satu Apo (1989, 162) huomauttaa, kansanlyriikka ei juuri sisällä taiderunon tapaista luonnon ekspressiivistä kuvaamista tai tarkkailua. Luonto ei myöskään ollut erä- ja pyyntikulttuurissa eläville laulajille ihailun kohde vaan käytännöllinen asia, johon suhtauduttiin kulloisenkin tilanteen vaatimalla tavalla (ks. Virtanen 1994). Luonto sanana ei ylipäätään ole kansanrunoissa käytössä, vaan koko ympäröivää luontoa edusti

Luonto ikään kuin pakotti tuottamaan runoutta.

metsä, ”korpi”, joka rajasi kotipiirin ja ulkomaailman, ”toisen puolen”. Luonto palautuukin karjalan kielessä *luoda*-sanaan. Tämä korostaa luontoa aktiivisena ja monikollisena tekijänä, joka koostui keskenään vuorovaikutuksessa ja sukulaisuussuhteessa olevista olemuksista (vesi, metsä). (Tarkka 2014, 36–37.)⁵ Luonnon merkitys organisoituna miljöönä hahmotettiin ja luotiin esimerkiksi runoja laulamalla (Tarkka 1994, 57–58). Lönnrot puolestaan selitti *Kantelettaren* esipuheessa runojen yksinäisyyden ja surumielisyyden johtuvan ympäristöstä, joka oli harvaan asuttua ja karua, ja jossa keskustelukumppani löytyi metsän eläimistä, ei muista ihmisistä.

Metsä on eittämättä ollut myös yksi suomalaisuuden suurista narratiiveista (Seppä 2020; Lassila 2011; Pentikäinen 1994; Virtanen 1994). Käsitykset metsästä hiljaisena, jurona ja staattisena paikkana myötäilevät käsityksiä suomalaisesta rahvaasta, jonka kuvan maalasi jo varhain J. L. Runeberg *Hirvenhiihtäjissä* (1832), ja jota toisti myöhemmin Sakari Topelius *Maamme-kirjassaan* (1876).⁶ Näin on luonnehdittu myös kansanlyriikkaa: se oli koruton, hiljaisen toteavaa ja luonnollista, luontoon kiinteästi liittyvää ja siitä ammentavaa runoutta (Laurinmäki 1923, 67; Tarkiainen 1943, 252–254). ”Se on luonto ja teeskentelemättömyys”, kuvaili Lönnrot kansanrunoja (VT 5, 321). Pertti Karkaman mukaan kansanrunouden luonnonkuvista (erit. *Kantelettaressa*) on syntynyt suomalaisuuden mentaalinen maisema, joka on vuosikymmenestä toiseen ajankohtainen ja näkyy esimerkiksi iskelmälyriikassa (Karkama 2001, 193). Metsä on nähty eliitin silmissä myös romanttisena, laulajan kaipuun piilopaikkana. Metsän ja lyyrisen minän, laulajan yhteensulautuminen, niin kutsuttu *metsäromantiikka* (Pentikäinen 1994, 21), on viety äärimmäisyyksiin Martti Haavion maalaamassa kuvassa ilomantsilaisesta runolaulaja ja tietäjä Mateli Kuivalattaresta ja tämän runoudesta, jota Haavio luonnehtii ”Karjalan metsäruusuksi”: ”— se on kuin *rosa carelica*, Karjalan metsäruusu, vienotuoksuinen, keskellä erämaata. Se on japanilaisen tankan, kirsikkapuun runouden, hellä sisar. Jokaisen runon säkeet ovat äärimmäisen niukkoja; ne eivät kerskaile uhkeudella, ne hehkuvat läpi-

kuultavina ja suloisina kuin metsäruusun terälehti. Niissä on alakuloisuutta, mikä on jo onniautuuden rajamailla.” (Haavio 1943, 136.)

Kansanrunouden luontokäsityksiä on tutkittu aiemminkin. Kalevalaseuran vuosikirjat *Metsä ja metsänviljaa* (1994) sekä *Ympäristömytologia* (2014) tarkastelevat suomalaisten luontosuhdetta eri aineistojen, myös kansanrunojen, kautta. Yksittäisissä, kalevalamittaiseen runouteen keskittyvissä tutkimuksissa metsä ja luonto ovat tarjonneet näkökulmia aineistoon (Timonen 2004; Tarkka 2005; Seppä 2020). Oma näkökulmani tarkentaa kuvaa kansanomaisesta luontokuvauksesta. Analysoin folkloren tekstualisointia, jolla on ollut vaikutusta käsityksiin kansanrunoaineistosta. Tarkastelen *Kanteletarta* kansanrunoudesta tuotettuna kirjallisena esityksenä ja siihen liittyviä tekstuaalisia valintoja pohtien, missä määrin kirjallinen teos on toistanut – tai mahdollisesti kiistänyt – vakiintuneita tulkintoja kansanrunoista ja metsästä.

Lähden seuraavassa analysoimaan *Kantelettaren* huolirunojen metsälle ja laajemmin luonnolle annettuja merkityksiä. Oletan, että runoissa toistuu suullisessa perinteessä vakiintunut kuva metsästä surullisen auttajana ja lohduttajana, mutta että siellä on myös näkyvissä kirjallisesti toimivan toimittajan kädenjälki. Onko huolirunojen metsä kauttaaltaan suruun ja onnettomaan mieleen peilautuva paikka vai onko sieltä löydettävissä muunlaisia merkityksiä? Olen poiminut *Kantelettaren* I kirjan huolirunoista 17 runoa, joista osaa analysoin tarkemmin. Määrä antaa tarpeeksi kattavan kuvan *Kantelettaren* huolirunojen metsäkuvastosta ja Lönnrotin tekstuaalisista ja ideologisista muutoksista.⁷

Metsä synnä suruun

Kantelettaren huolirunojen sarjan aloittaa runo Syitä vajavaisuuksiin (Knt. I 24). Se kuvaa otsikon mukaisesti surullisen, ”vajavaisen” syitä ja surun alkuperää. Runo esittää neljä epätäydellisyyttä, viono ja matala ääni, kipeät silmät, hoikkaus, musta ulkomuoto, ja antaa niille vastauksia. Ääni on muuttunut, sillä minä on ”kylmällä kyhätty, / syäankuilla synnytetty” (Knt. I 24: 5–6). Silmät ovat kipeytyneet, koska itku on kantautunut kuuuhun asti. Hoikka vartalo johtuu minän alkuperästä, suuresta, huolia pesivästä honkapuusta, josta minälle on tehty tuutu, kehto. Epäedullinen ulkomuoto on saanut alkunsa jo syntymähetkellä. Minä on syntynyt keskellä luontoa syöden ja juoden sen antimia:

Kun synnyin sysisuvassa,
Kasvoin karstakammarissa,
Join paljon joesta vettä,
Söin suolta sammalia.
(Knt. I 24: 32–35.)

Lönnrot esittää surullisen alkuperän pohjautuvan luontoon, ei kuitenkaan positiivisessa merkityksessä luonnon helmaan, vaan luontoon heitetty ja jätetty minä on vajaa, keskeneräinen. Runon loppuun Lönnrot on punonut lähderunoille vieraan ratkaisun. Surullinen on ollut vailla perhettä ja äidin huolenpitoa, siitä vajavaisuudet:

Enk' ole sitte siivon pesty,
Kun emosen kylvettäissä;
Enkä siivon nukkununna,
Kun emosen soutuessa
(Kntr. I 24: 40–43).

Lönnrot on yhdistänyt *Kantelettaren* runoon erilaisia, tavallisesti erikseen laulettavia huolitekstejä kooten huolista sarjan, joka selittää huolellisen alkuperää ja antaa sille selityksiä. *Kantelettaren* runo jakaantuu seuraaviin aiheomaosiin ja niiden lähderunoihin: Miks' on miulla ääni vieno (lähdeteksti XIII₁ 1819), Miks' on silmäni kipiät (VII₂ 2117), Mintähen olenki huoles ja Miks' on mulla muoto musta (VII₂ 2716, SKS 2255=Suomen Kansan Sananlaskuja) ja Enk' ole sitte kyllin syönyt (VII₂ 1857) (Kaukonen 1984, 66). Kaikki *Kantelettaren* lähdetekstit ovat Lönnrotin itsensä kuulemia ja dokumentoimia – seikka, jolla on ollut merkitystä siinä, mitä aiheilmia ja osia Lönnrot valitsi osaksi kirjallista kokonaisuutta, ja mitä niistä hylkäsi (Hämäläinen 2016, 28; Kaukonen 1989, 9). Kahta ensimmäistä sekä viimeistä runoa Lönnrot on hyödyntänyt lähes sellaisenaan lisäten *Kantelettareen* toistosäkeitä sekä muokaten lähderunojen kieltä luettavammaksi. Sen sijaan runo VII₂ 2716 sisältää 54 säettä ja viisi erillistä lyyristä aiheilmaa, joista Lönnrot on käyttänyt kirjalliseen esitykseen vain muutamia säkeitä. Runon aiheimat käsittelevät kaikki muunnellen paljon laulettua ajatusta huolellisen alkuperästä, äidistä, syntymästä ja siihen liittyvästä surusta. Lönnrot kuitenkin hyödyntää vain kohdan, jossa kuvataan kehdon alkuperää (VII₂ 2716, 32–37). Tuutun valmistusta runotekstissä edeltää surullisen minän ja äidin läheisyyttä kuvaava aiheilma Millä maksan maammon vaivat, jota Lönnrot ei ole sisällyttänyt *Kantelettaren* runoon. Runo jatkuu huolien suuren määrän kuvauksella.

Metsä vertauskuvana surulle

Erotus mielillä -runon (Kntr. I 25) pohjatekstinä on kansanruno Lönnrotin ensimmäiseltä keruumatkalta vuodelta 1828. Tallennettu runo sisältää kaksi lyyristä aiheilmaa: Alahalla allin mieli ja Mieli kuin syksyinen yö pimeä (VI₁ 554), jotka Lönnrot on yhdistänyt *Kantelettareen* yhdeksi runoksi (Kaukonen 1984, 67).

Tavallisesti aiheita laulettiin erillisinä, vaikka ne liittyvätkin temaattisesti kansanlyriikan melankolisuuksi, kodittomuutta ja kaikkinaisia suruja kuvastaviin runoihin, joiden laulajaminää Matti Kuusi kutsuu ”Lintuelegikoksi” (Kuusi 1963, 260–272). Lönnrotin omaan tallenteeseen sisältyy kuitenkin kahden säkeen mittainen viittaus aiheeseen Mieli kuin syksyinen yö pimeä, mikä on saattanut johdattaa aiheiden yhdistämiseen. *Kantelettaren* runoa seuraa sitä toistava mutta lyhyempi runo Armottoman osa (Kntr. I 26), jonka pohjatekstinä on edellisen lähderunon lisäksi Lönnrotin Ilomantsista tallentama toisinto vuodelta 1838 (VII₂ 1733). Havainnollistan seuraavaksi, miten Lönnrot tekstualisoi lähderunoja kirjalliseen muotoon, ja mitä hän muokkasi ja hylkäsi, entä mitä lisäsi itse. Alla vasemmalla ovat molemmat *Kantelettaren* runot ja niiden vieressä runojen lähdetekstit (ks. Kaukonen 1984, 67–68). *Kursiivi* indikoi Lönnrotin lisäsettä, jota ei tavata lähdeaineistossa, **lihavointi** puolestaan merkitsee Lönnrotin tekemää muutosta lähderunon säkeeseen tai sanaan.

Miten on mieli miekkosien,
Autuaallisten ajatus? –
Niin on mieli miekkosien,
Autuaallisten ajatus,
kun keväinen päivänousu,
Aamun armas aurinkoinen.

Mitenpä poloisten mieli,

Kuten allien **ajatus?** –

Niinpä **se** poloisten mieli,
Niinpä allien ajatus,
kun syksyinen yö pimiä,
Talvinen on päivä musta;
Minun on mustempi sitäi,
Synkiämpi syksy-yötä.

(Kntr. I 25: 1–14)

Alahan **on** allin mieli
Uiessa vilua vettä,

Alempana **armottoman**
Käyessä kylän katua.
Vilu **on** vatsa varpusella

Niin on mieli miekkosien,

Kuin kesänen päivän nouso.

Alahall’ on allin mieli,
Uijessa vilua vettä.

Sytän kylmä kyyhkyläisen
Käyessä kylän katuja,
Syyessä kylän kekoja.
Niin on mieli niin minunki,

Kuin syksyinen yö pimiä,
Talvinen on päivä musta.

(VI₁ 554: 1–10)

Alahall allin mieli
U[iessa] v[ilua] v[että]
Sukkeloitessa suloa,
Jään alaista järkyttäissä,
Alempana minun sitäi;
Vilu vatsa varpusella

Jääöksällä istuessa,
Vatsani minun vilumpi
Astuessani ahoja.

Istuissa jääöksällä
Vilumpi minun sitäi.

(VII₂ 1733: 1–8)

Syän kylmä kyyhkysellä
Syöessä kylän kekoa,

Sytän kylmä kyyhkyläisen,
Syyessä kylän kekoja

(VI₁ 554: 5, 7)

Kylmempi minun sitäi
Jäävesiä juoessani.
(Knt. I 26: 1–12)

Vilumpi minun sitäi
Istuissa jääöksällä.

(VII₂ 1733: 7, 9)

Niin *Kantelettaren* kuin kansanrunon ydin on linnun ja laulajaminän kärsimyksen vertailu. Kuten usein huolirunoissa, suru on koko ruumiissa (vatsa, sydän) ja mielessä (Timonen 2004, 320–321). Tyypillisesti allin, vesilinnun, mieli kuvataan liikkuvan alhaalla, kylmässä vedessä. Luonto ei ole suoraan syynä suruun, mutta vertautuu surulliseen mieleen. Kirjalliseen kokoelmaan Lönnrot muokkaa luettavammaksi runojen kieltä (syyä – syöä) sekä lisää säkeitä sitovia sidesanoja (kun, niinpä). Toisin kuin kansanruno, joka kuvaa surullisen mielen kuvastuvan kylmässä vedessä ja syksyisessä yössä, painottaa Lönnrot kansanrunoa runsaammin surullisen kokemusta komparatiivilla ja paralleelisilla säkeillä. Toisteinen parallelismi, sisällön laventaminen sekä lähderunoja runsaampi allitteraatio ovat Lönnrotille tyypillisiä tekstuaalisia korostuksia, joiden avulla hän laati murteellista ja aukkoista runotekstiä luettavammaksi ja avasi sen kieltä lukijoille (Hämäläinen 2016, 38; Apo 1995, 78).

Korostaakseen edelleen *Kantelettaren* runossa kuvastuvaa alakulun tunnetta Lönnrot nostaa huolirunoissa yleisesti esiintyvän surullisen minän, *poloisen, armottoman*, runon kokijaksi. Poloinen tai armoton ei kuitenkaan esiinny Lönnrotin Alahall’ on allin mieli -tallenteissa, joita Lönnrotilla oli *Kantelettaren* valmistumiseen, vuoteen 1840, mennessä kolme (VI₁ 554, VII₂ 1731, VII₂ 1733). Niin ikään Lönnrotin tekstuaalinen valinta sijoittaa kysymyskaava viemään *Kantelettaren* runoa eteenpäin vahvistaa surullista mieltä ja kasvattaa surullisen kuvauksen pienoistarinaksi. Merkillepantavaa on se, että Lönnrot painottaa minän kokemusta luonnon lisäksi tai ohi suhteessa toisiin, kylään ja siellä asuviin ihmisiin. Vaikka ympäröivä luonto, metsä vertautuu surullisen kokemukseen, surun todellista syvyyttä korostavat yksinäisyys ja etäisyys muista ihmisistä. Pohjaton yksinäisyys vertautuu luontoon ja lintuihin, mutta ilman lohtua. Luonnon äärellä minä kohtaa entistä syvempää surua: ”Kun syksyinen yö pimiä, - - / Minun on mustempi sitäi” (Knt. I 25; 11, 14) tai ”Vilu on vatsa varpusella - - / Vatsani minun vilumpi” (Knt. I 26: 5, 7).

Metsä vastakohtana surulle

Kantelettaren runo Vierin maalle vierahalle (Kntr. I 33) kuvaa laulajaminän vierimistä, harhailua maailmalla. Yksinäinen ei löydä luonnosta lohtua. Tässä vielä edellisiä runoja voimakkaammin Lönnrot esittää luonnon vierauden metaforana ja vastakohtana sosiaaliselle todellisuudelle, kodille ja perheelle.

Vierin maalle vierahalle,
Tulin tuntemattomalle.
Yks' on tuuli tuttuani,
Päivä ennen nähtyäni;
(Kntr. I 33: 12–15).

Vierin maalle vierahalle -aihelmaa voisi kutsua surullisen ja yksinäisen pienos-elämäkerraksi, tai runoa romantisoiden, ”kulkurielegiaksi” (Kuusi 1963, 270), jonka käännekohta on irtaantuminen tutusta ja turvallisesta, joutuminen luonnon armoille ja vieraantuminen maailmasta (ks. myös Kntr. I 64). Lönnrot rakentaakin *Kantelettareen* eräänlaisen surullisen biografian (lapsuus, tragedia, joutuminen vieraalle maalle, yksinäisyyden kokemukset), mutta sommitellen erilaisia huolirunoja ja häärunon tekstejä yhteen (ks. Kaukonen 1984, 75).

Kansanrunojen ja -uskomusten mielikuvat metsästä heijastavat ihmisen tarvetta jäsentää ja lähentää ympäröivää tilaa. Metsä kehysti ihmisen elinympäristöä: sen sisäpuolella oli turvallinen piha- ja kotipiiri; sen reunalta alkoi yhteisön ulottumattomissa oleva ympäristö. Metsä edusti myös vaurautta (se tarjosi ruuan, elinkeinon), mutta sisälsi vaaran ja voiman merkkejä, joiden käsittelyyn tarvittiin erityistä tietoa. Metsän uskottiin kätkevän sinne meneviä sisäänsä (metsänpeitto); toisinaan metsä myös liikkui tai lohdutti siellä kävijää. (Tarkka 1994, 58–60; Ilomäki 2014). *Kantelettaren* runossa luonto kaventuu edustamaan tuntematonta ympäristöä, jossa kukaan ei tunne tai tunnista surullista; maisemana, johon vain vieraat ihmiset, venäläiset, heijastuvat. Nekin kelpaisivat yksinäiselle.

Muut ne ei minua tunne,
Mie vaan muita tunnustelen,
Venäläistä veikokseni,
Venakkoo sisarekseni,
Jos ei veikko liene'känä,
Emon laps' ei olle'kana.
(Kntr. I 33: 17–21).

Metsä yhdistettiin myös epäpuhtauteen ja anomaliaan. Kansanuskomusten mukaan metsässä vaeltava on muulta yhteisöltä hukkunut: hän on astunut kotija pihapiirin ulkopuolelle, jossa yhteisön säännöt eivät enää päde (Tarkka 1994,

59; Timonen 2004, 105). Eeppisissä tai balladirunoissa metsään meno tarkoittaa konkreettista uhkaa, joka usein reaalistuu ja kääntää metsään menijän kohtalon (esim. paimeneen meno altistaa nuoren tytön seksuaaliselle hyväksikäytölle) (Tarkka 2005, 282–285). Myös lyriikassa metsään astuminen saattaa viitata uhkaan, mutta uhka on sosiaalista; surullinen on metsässä muilta piilossa ja muille tuntematon.

Lönnrotin sommitteleman runon lopun toteamus ”Sorsat täällä soittelevi, / Kuikat kuikerrettelevi” toistaa metsään kätkeytyvää sosiaalista uhkaa: metsä ei tarjoa lohtua tai seuraa, vaan syventää surullisen pohjatonta yksinäisyyttä ja vierautta sekä etäännyttää tämän ihmisten lisäksi jopa luonnosta. Tämä eroaa kuitenkin kansanrunojen orvon runoista, joissa vastakohtana inhimilliselle onnelle onnetoman koti on korvessa ja turva ja lämpö sateessa ja tuulessa (Relander 1894, 165). Sorsat soittelevat rannalla, vaikka surullinen toivoo kuulevansa ”Veikon veisoavan, / Laulavan emoni lapsen” (Knttr. I 33: 30–31). Näin myös Lönnrotin lähderunoissa (VII₂ 1740, VII₂ 2202), mutta *Kantelettaren* säkeet osana Lönnrotin laatimaa laajempaa kertomusta voi tulkita surullisen tietoisuuden kulmakiveksi: luonnon kokemuksesta, sorsien soitosta, kasvaa ymmärrys omasta yksinäisyydestä.⁸

Kantelettaren I kirjan mottoruno En tiedä tekiätäni (Knttr. I 65) koostuu kahdesta aiheelmasta Mikä lie minunki luonut ja En tiedä tekijääni. Runo alkaa laulajaminän ihmetellessä, mikä ja kuka hänet on mahtanut tuoda tähän maailmaan, ja jatkuu tarkentavalla kuvauksella epätietoisuuden täyttämästä alkupeirästä. Molemmat aiheet ovat huolilaulukuvaston ydintä ja yleisesti tunnettuja ympäri suomalais-karjalais-inkeriläistä runolaulukulttuuria. Senni Timosen sanoin ”huolilauluissa pyörii polttavana kysymys: Miten tähän on tultu?” Kansanruno ei kuitenkaan yleensä etsi vastausta suruun vaan tyytyy toteamaan sen pysyväksi. (Timonen 2004, 332, 344.) *Kantelettaren* runoon Lönnrot punoo kysymyksen luonnollisen ja luonnottoman syntymisen välille. Jumalan luomana laulajaminä ei olisi onneton. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan luomisessa tapahtui jotain luonnotonta: ”Loi päänä luonnattomana, / Suunnattomana sukesi” (Knttr. I 65: 9–10). Vastaus luonnottomaan alkuperään annetaan runossa myöhemmin. Luonnottomuus ja vieraus johtuvatkin varhaisesta hylkäämisestä (ks. myös Knttr. I 64; Knttr. I 36):

Iso heitti heikkosena,
Matalana maammo jätti,
Härän kynnen korkuisena,
Pystyn peukalon pituisna;
Heitti isoni iltikalle,
Emo jätti jäätikälle,
Joka tuulen tuntemahan,
Arvoamahan ahavan.
(Knttr. I 65: 11–24.)

Metsä ystävänä

Eepisiin runoihin ja loitsuihin liittyessä metsä esiintyy moninaisena tilana tai henkilöitymänä, uhkaavana, mutta myös runsaasti antavana, jos sitä osasi puhutella oikein. Loitsujen metsä on myös voimakkaasti eroottinen paikka tai aktiivinen tekijä, jolle osoitetaan seksuaalista halua ja kaipuuta (ks. Tarkka 1994, 68–82). Tätä vasten on kiinnostavaa, että kansanlyriikkaa tutkineiden mukaan metsän merkitys lyyrisissä runoissa on, toki moninainen, mutta lopulta negatiivinen. Metsä konnotoi ennen muuta synkkyyteen, surumielisyyteen ja kaikinlaiseen ikävään. (Virtanen 1994; Timonen 1984, 262; Tolvanen 1952; Relander 1894, 51–55, 66–67.) Toisaalta metsän ja ihmisen välistä suhdetta kalevalamittaisessa runostossa tarkastellut Tiina Seppä tulkitsee huolirunojen metsän pääosin lohduttavan huolellista. Se on surullisen minän, yleensä naisen, turva- ja piilopaikka, toisinaan myös tiedon antaja. (Seppä 2020, 270–273.)

Joissakin *Kantelettaren* huolirunoissa metsä näyttäytyy myös pakopaikkana, kotina, jonne surullinen voi piiloutua, jopa ystävänä. Sellaiset orvon ja yksinäisen runot, kuten Minun on koti koivikossa ja Korpi kurjalla kotina (Kntr. I 35 ja 36), kuvastavat surullisen ja luonnon välistä sopimusta. Metsä tarjoaa huolelliselle paikan ja yhteisön (metsän eläimet). Kiinnostavaa on, että Lönnrotin lähteinä oleviin kansanrunoteksteihin verrattuna *Kantelettaessa* korostuu metsän lohtu, erityisesti runossa Minun on koti koivikossa. Runo alkaa laulajan todetessa, etteivät naapurit tiedä, missä minä kulkee: ”Ei tieä kotoset vaimot / - - / Missä mellosta minäi, / Kussa kurja uhmaelen” (Kntr. I 35: 1, 5–6). Lönnrotin lähdetekstissä puolestaan laulajaminä kokee naapurien välinpitämättömyyden: ”Soisit miun kylän vaimot, - - / Soisit suohon sortuvani” (VII₂ 2175, 1, 4). *Kantelettaessa* runo jatkuu kuvauksella surullisen vaeltamisella luonnossa, jossa koti löytyy koivikosta. Tosin runon lopussa epäillään, ettei koivikko tuo tarvittavaa suojaa: ”Kuhun kurja suojeleme, / Sekä laitto laajeleme” (Kntr. I 35: 19–20). Kansanruno puolestaan loppuu laulajan uhmaan: ”Vaan en sorru suottakana”, eikä luontoon palaamisesta mainita sanaakaan. Runon Korpi kurjalla kotina (Kntr. I 36) teema, muilla on koti, surullinen on sitä ilman, toistuu sekä Lönnrotilla että kansanrunoissa. Lönnrot on kuitenkin tässäkin yhdistellyt useita tekstejä yhdeksi saaden aikaan laajan vastakohtaisuutta monin tavoin korostavan kuvauksen minän ja muiden osasta.

Toisaalta huolien erittelemisen runoissa Elkkä sanoko huolettomaksi tai Huoliansa haasteleva (Kntr. I 52, 59) sijoittaa surua kantavan laulajan osaksi suurta kokonaisuutta, ympäröivää luontoa (Timonen 1984, 260–261). Runossa Huoliansa haasteleva huolet tunnustetaan ympäröivälle luonnolle: ”Menen metsähän mäelle, / Puhelen Jumalan puille, / Haastan haavan lehtyisille” (Kntr. I 59: 26–28). Elkkä sanoko huolettomaksi -runossa onneton minä kantaa murheet metsään pyytäen lintuja viemään ne ”Kaivohin syviin, / Lampihin kalattomiin” (Kntr. I 52: 24–25). Kuitenkin surut ovat niin syviä ja raskaita, että huolellinen arvelee luonnonkin kärsivän niistä eli tässä luontoa, ikään kuin toista

Lönnrot painottaa paikoin, jopa ohi lähderunojen, metsän ja luonnon vastakohtaa ihmisyhteisölle.

ihmistä, ystävää, suojellaan suruilta. Kansanrunoissa pyyntö tai käsky kantaa suru kalattomiin lampiin on myös yhdistetty parannusloitsuihin, joissa pyydetään lintuja viemään taudit pois. Suru rinnastuukin tätä kautta sairauteen. (Timonen 2004, 348–349; Kuusi 1963.)

Runot tarjoavat suojan ja kuuntelijan surulliselle, mutta edustavatko metsä ja luonto kuitenkin surullisen lohtupaikkaa tai surujen karkottajaa (vrt. Seppä 2020; ks. Timonen 2004, 105; Virtanen 1994, 136). Sekä kansanrunoissa että *Kantelettaressa* luonto heijastelee surullisen elämän epätäydellisyyttä, joka johtuu oman perheen ja ystävien puutteesta. Runojen taustalla väijyy alati ajatus muista. Yksinäisyys ilman mielikuvaa muista on kansanlyriikalle vierasta (Timonen 1984, 249).

Luonnosta ymmärrykseen

Kantelettaren esipuheessa Lönnrot esitti luonnon ja ihmisen yhteyden luontoon olevan elinehto juuri kansanrunolle. Ilman sitä ei olisi runoutta. Erityisesti lyyrininen runo nousi itse maasta ja sen siemenistä: ”Se maa, joka niitä kasvattaa, on itse mieli ja ajatus, ne siemenet, joista sikiävät, kaikkinaiset mielenvaikutukset” (VT 5, 320). Orgaaninen suhtautuminen luontoon oli 1800-luvun ajattelulle tyyppillistä (Väyrynen 2006, 50–51). Ihmisen ja luonnon välinen suhde ymmärrettiin elävänä organismina, jossa tieto ja tunteet, ymmärrys ja mieli sekä ruumis kietoutuivat dynaamisesti toisiinsa. Ajatus ihmisestä psykofyysisenä olentona näkyi vahvasti myös J. G. Herderillä, jonka ajatuksia Lönnrot myötäili *Kantelettaren* esipuheessa. Esipuheen on sanottu olevan Lönnrotin harvoja teoreettisia, kansanrunoutta käsitteleviä tekstejä, jossa hän esitteli kansanrunouden laji-ajatteluaan sekä käsitteellisti lyriikan tunteita (Kaukonen 1984, 13–21; Karkama

2001, 187, 196–198). Juhana Saarelainen on osoittanut Lönnrotin lääketieteen väitöskirjan tietokäsitystä tutkiessaan Lönnrotin kiinnittyneen ajattelussaan 1700–1800-lukujen luonnonfilosofisiin käsityksiin, joista F. W. J. Schellingin ajatukset olivat lähimpänä. Tyypillistä Lönnrotin tietokäsitykselle on tiedon jakaantuminen päivä- ja yöpuoleen. (Saarelainen 2019, esim. 57–63.) Tiedon yöpuoli sai Lönnrotin mukaan ilmauksensa kansanrunoissa ja myyteissä, joiden syntyä ohjailee mielikuvitus.⁹

Tiedon yöpuolta sekä ruumiin ja mielen yhteyttä Lönnrot pohti omassa toiminnassaan paitsi lääkärinä varoittaessaan rahvasta liiallisista ”mielenliikunnoista, vimmoista” (VT 4, 132) myös kääntäessään *Kantelettaren* runoja ruotsiksi. Ystävälleen Fabian Collanille Lönnrot lähetti laatimiaan ruotsinnoksia kuvaillen niitä ”unentuotteiksi”:

Det består deruti att sedan man lagt sig och läst det finska stycket, så att man ur nimnet kommer det ihog, man släcker ljuset och börjar fundera på öfversättningen och öfversätter redan i början läsa Fadersvår och aftonvälsignelsen, emedan sannen eljest emellan kommer. Sådana sännprodukter, upptecknade följande morgonen, äro de följd. (Lönnrotin kirje F. Collanille 13.1.1843.)

Tehdessään eron oppineitten ja kansan laulamien runojen välillä Lönnrot korosti jälkimmäisen syntyä ”ilmaumana”, edellisen ”työnä”, käyttäen luontoa vertauskuvana kansanrunon luonnolliselle, *aidolle* synnylle. Luonto ikään kuin pakotti tuottamaan runoutta ja tässä mielessä kyse oli tiedostamattomasta ja ruumiillisesta toiminnasta, joka oli erityinen tapa tuottaa tietoa (ks. Saarelainen 2019, 62, 65–66). Tiedon yöpuoli ei kuitenkaan ollut vain irrationaalista, vaan ajatus tiedon rationaalisuudesta sekä tunteisiin vetoavasta puolesta kytkeytyi Lönnrotin ajattelussa lyyriseen runoon, joka syntyi tunteista ja mielikuvituksesta. Herderiä myötäillen Lönnrot toisti romantiikan ajatusta lyriikasta alkuperäisenä, välittömästi tunteista nousevana luonnon runoutena (natur poesi). Lyriikka tunteiden kielenä oli kaikille yhteistä. Lönnrotille lyyrinen runo oli pyhä kieli, ”sielun kielioppi” (Karkama 2001, 209–211; Timonen 2004, 12), jolla saattoi ilmaista arkikielen ulottumattomissa olevaa (VT 5, 319).

Luonto ja kokemus siitä mahdollistavat myös surullisen minän ymmärryksen. Tämä on tulkittavissa kansanomaisissa huolirunoissa (ks. Timonen 2004, 317–318), mutta Lönnrotin tapa punoa yhteen eri aiheita sekä selittää surun syitä, ja näin lisätä tietoa surusta, kasvattavat *Kantelettaren* runoihin ajatuksen tunteista tiedon kantajana – seikka, jota Lönnrot käsitteli tiedon yöpuolena ja nimenomaan kansanrunoudelle ominaisena tapana lisätä ymmärrystä maailmasta. Tähän hän myös viittasi välillisesti kirjoittaessaan lukijoilleen kansanrunojen synnystä luonnon voimiin vertautuvana toimintana, jossa voimakas tunnekokemus sanallistuu runoudeksi:

Tuuli tyvenästä rannasta alkain ensin siittää pienet väreet, kasvattaa väreistä laineet, kohottaa laineista suuret, ulommaksiki havattavat kuohupäät aallot. Samalla tavalla erinäiset vaikutukset ensin liikuttavat tyvenän mielen ja sitä jonkun ajan liikuteltuansa pakottavat viimein äänellä itsensä ilmottamaan. (VT 5, 321.)

Myös joidenkin, useita lajeja risteävien huolirunojen on tulkittu kantavan sisältävän poikkeuksellista tietoa (Seppä 2020, 272–273). Lajien kantama tieto ja viittaukset esimerkiksi häärunoihin tai loitsuihin näkyvät toki Lönnrotin tekstualisoinnissa, mutta erityisesti sille on leimallista temaattisesti lähellä olevien runoaihelmien yhdisteleminen ja kasvattaminen yhdeksi kokonaisuudeksi. Tätä kautta Lönnrot saa punottua runotekstiin suullista kansanrunoa tarkemmin kirjallisen surun kaaren, jossa esitetään alkutilanne, surun syyt ja vastaus suruun. Kansanrunojen tapaan Lönnrot ei anna lukijalle konkreettista ulospääsyä surusta eli runot eivät pääty siihen, että surullinen pääsee metsästä takaisin inhimillisen elämän ja muiden ihmisten pariin. Kuitenkin jonkinlaisena ulospääsynä voidaan pitää joidenkin *Kantelettaren* runojen kulminaatiota, tunnekokemusta, joka heijastuu negaationa luonnolle kasvattaen minän tiedostamaan ja ymmärtämään vallitseva tilanne.

Metsä inhimillisen vastakohtana

Olen tässä artikkelissa tarkastellut kansanlyriikan huolirunojen metsä- ja luontokuvaston käyttöä Elias Lönnrotin *Kantelettaressa*. *Kantelettaren* huolirunot tulevat hyvinkin lähelle suullisesti laulettua ja tallennettua kansanrunoutta. Runojen vertailu kuitenkin havainnollistaa, missä määrin Lönnrot muokkasi lähderunoja kirjalliseen teokseen: lisäsi sidossanoja, korjasi murteellista kieltä, lavensi toistoa ja allitteraatiota. Lisäksi Lönnrot sulatti useita eri huoliaihelmia ja runoja yhdeksi kokonaisuudeksi. Monin paikoin *Kantelettaren* runot edustavatkin kansanrunojen ohi surun kokonaisvaltaista selitystä, surullisen elämäkertaa, jossa esitetään surun tausta, syyt ja lopullinen surun tila.

Niin *Kantelettaren* kuin sen taustalla olevien lyyristen kansanrunojen luontokuvastosta nousee esiin lohduttomuus. Huolimatta auttajan ja piilottajan roolista, metsä tai luonto ei tuo lopulta muutosta parempaan. Huolellinen samastuu lintuihin, alliin ja sorsiiin ilman lohdutusta tai parempaa elämää. Huolilyriikassa metsä ja laajemmin luonto antaa samastumispinnan tunteille, mutta metsä jää lopulta toissijaiseksi huolen kantajan toiveissa. Tähtäin on päästä surusta eroon muiden ihmisten pariin, ja runoissa onkin vahvana eetoksena ”sosiaalinen kaipuu” (Karkama 2001, 191; myös Timonen 1984). Tämä korostuu entisestään kansanrunojen kirjallisessa esityksessä, *Kantelettaressa*. Yhdistellen eri huoliaihelmia yhdeksi tarinaksi, Lönnrot painottaa paikoin, jopa ohi lähderunojen,

metsän ja luonnon vastakohtaa ihmisyyhteisölle. Surullisen kokemana luonto saattaa näyttäytyä ei-inhimillisenä ympäristönä, jonka helmassa syntynyttä tai sinne heitettyä leimaa luonnottomuus ja epätäydellisyys. Tässä mielessä luonto esiintyy *Kantelettaren* runoissa paikoin jopa anomaliana.

Kansanrunojen kuvastamaa metsää on tutkittu yleensä lajikohtaisesti: on tarkasteltu loitsujen metsää tai lyyrisen runon metsäkuvastoa (kriitikkistä Tarkka 1994; ks. Seppä 2020; Timonen 1984). Oma näkökulmani tässä artikkelissa on ollut kirjallisen toimijan tekstuaaliset muutokset ja painotukset, jotka ovat vaikuttaneet kansalliseen käsitykseen kalevalamittaisesta lyriikasta. Näin lajivalinta, huolirunous, on perusteltu, sillä huolirunojen metsämaisema on perinteisesti tulkittu kuvastavan suomalaista yksinäisyyttä ja surua. Tarkastelemalla *Kantelettaren* huolirunoja ja niiden luontokuvastoa vaikuttaa kuitenkin siltä, että Lönnrot ei romantisoinut lähderunojen huolimaisemaa – sen ovat tehneet myöhemmin tulkitsijat – vaan painotti metsän ja luonnon kontrastia ihmisyyhteisölle.

Viitteet

- 1 *Kantelettaren* keskittyviä tutkimuksia ei juuri ole muita kuin Väinö Kaukosen säetutkimus vuodelta 1984 ja yleisesitys 1989 sekä varhainen Julius Krohnin *Kantelettaren tutkimuksia* (1900–1901). Pertti Karkama käsittelee yhden luvun verran *Kanteletarta* teoksessaan *Kansakunnan asialla* (2001). *Kantelettaresta* laadittuja yksittäisiä artikkeleita: Krohn 1920; 1931; Tarkiainen 1921; Apo 1995; Hämäläinen 2016; 2017; Kallio 2019; myös Fitzgerald & Hämäläinen 2018.
- 2 Myös SKVR-hakemisto (<http://skvr.fi>) antaa käsityksen, että huoli olisi vallitseva aihepiiri lyriikassa, Timonen 2004, 42, 413. Huolikeskeisyyden kriitikkistä mm. Virtanen 1994; Apo 1989.
- 3 Kiitän FT Hanna Karhua artikkelikäsitkirjoitukseni hyvästä ja asiantuntevasta kommentoinnista.
- 4 Ks. folkloren kirjallisista representaatioista ja autenttisuudesta Bendix 1997, 45–67; Bauman & Briggs 2003, esim. 208–211.
- 5 Käytän tässä artikkelissa pääosin sanaa metsä, mutta tarkoitan sillä yhtä lailla ympäröivää luontoa.
- 6 Ks. myös Tarkka 2005, 256. Metsä kansanrunoissa Relander 1894, 66–67. Luonnon ja metsän representaatioista suomalaisessa kirjallisuudessa Lassila 2011, esim. 102–135.
- 7 *Kantelettaren* I kirjan runot 24–77, joista olen tarkemmin analysoinut seuraavat runot: I 24, 25, 26, 33, 35, 36, 42, 52, 59, 65.
- 8 Myös runossa Vähän iloa emottomalle käestä (Kntr. I 61) luonnon ja lintujen (käen) laulu kuuluu vain onnellisille. Surullisen kuulemana se vaivuttaa mieltä alaspäin.
- 9 Lönnrotin ajattelun on katsottu tältä osin lähentyvän posthumanismia ks. Seppä 2020; posthumanismista ja ekokriitikkistä ks. Lummaa & Rojola 2014.

Kirjallisuus

- Apo, Satu 1989. Valitus ja viha. Lyyrinen laulurunous. Teoksessa "Sain roolin, johon en mahdu." *Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*. Toim. Marja-Liisa Nevala. Helsinki: Otava, 154–181.
- Apo, Satu 1995. "Hepo huono, akka tiine". *Kanteletar* realistisena kansankuvauksena. Teoksessa Satu Apo: *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta*. Helsinki: Hanki ja jää, 75–88.
- Asplund, Anneli 2006a. Runolaulusta rekilauluun. Kansanlaulun murros. Teoksessa *Suomen musiikin historia. Kansanmusiikki*. Toim. Anneli Asplund, Petri Hoppu, Heikki Laitinen, Timo Leisiö, Hannu Saha & Simo Westerholm. Helsinki: WSOY, 108–165.
- Asplund, Anneli 2006b. Kirjallinen laulu. Teoksessa *Suomen musiikin historia. Kansanmusiikki*. Toim. Anneli Asplund, Petri Hoppu, Heikki Laitinen, Timo Leisiö, Hannu Saha & Simo Westerholm. Helsinki: WSOY, 200–271.
- Bauman, Richard & Briggs, Charles L. 2003. *Voices of Modernity. Language Ideologies and the Politics of Inequality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bendix, Regina 1997. *In Search of Authenticity. The Formation of Folklore Studies*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Elias Lönnrotin kirjeenvaihto -verkkójulkaisu, 2017–. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://lonnrot.finlit.fi/omeka/> (27.7.2020)
- Fitzgerald, Kelly & Hämäläinen, Niina 2018. Individual aims, public purposes: Creation and access to tradition archives and vernacular publications in Finland and Ireland. Teoksessa *Visions and Traditions. The Production of Knowledge at the Tradition Archives*. Toim. Lauri Harvilahti, Audun Kjus, Cliona O'Carroll, Susanne Österlund-Pötzsch, Fredrik Skott & Rita Treija. FFC 315. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 178–204.
- Gröndahl, Satu 1997. *Den ofullkomliga traditionen: Bilden av Ingermanlands kvinnliga runotraditionen*. Studia Uralica Upsaliensia 27. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Haavio, Martti 1943. *Viimeiset runonlaulajat*. Helsinki: WSOY.
- Hämäläinen, Niina 2016. Olin kukkana kotona. Naisen ja perheen kuva *Kantelettaressa* ja kansanrunoissa. *Kasvatus & Aika* 10(5), 23–41. http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=755 (15.6.2020)
- Hämäläinen, Niina 2017. Emotional Transpositions: Interpreting Oral Lyric Poetry. *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, vol 67, 171–198. <https://doi.org/10.7592/FEJF2017.67.hamalainen>
- Ilomäki, Henni 2014. Loitsujen outo metsämaisema. Teoksessa *Ympäristömytologia*. Toim. Seppo Knuuttila & Ulla Piela. Kalevalaseuran vuosikirja 93. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 120–139.
- Kallio, Kati 2019. Oisko linnun lentoneuot. Kantelettaren runo ja taustavaikutteiden verkosto. Teoksessa *Eurooppa, Suomi, Kalevala. Mikä mahdollisesti Kalevalan?* Toim. Ulla Piela, Pekka Hakamies ja Pekka Hako. Kalevalaseuran vuosikirja 98. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 175–199.
- KKS = *Karjalan Kielen Sanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. http://kaino.kotus.fi/cgi-bin/kks/kks_etusivu.cgi (15.6.2020)
- Karkama, Pertti 2001. *Kansakunnan asialla. Elias Lönnrot ja ajan aatteet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kaukonen, Väinö 1984. *Elias Lönnrotin Kanteletar*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kaukonen, Väinö 1989. *Lönnrot ja Kanteletar*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- Krohn, Julius 1900–1901. *Kantelettaren tutkimuksia*. (Toimittanut ja täydentänyt Kaarle Krohn.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Krohn, Kaarle 1920. Kantelettaren runojen kokoonpanosta. *Suomalainen Suomi* 5, 43–54.
- Krohn, Kaarle 1931. *Tunnelmarunojen tutkimuksia I: Laulusta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuusi, Matti 1963. *Suomen kirjallisuus I: Kirjoittamaton kirjallisuus*. Helsinki: SKS.
- Lassila, Pertti 2011. *Metsän autuus. Luonto suomalaisessa kirjallisuudessa 1700–1900*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laurinmäki, Heikki 1923. Kanteletar. Teoksessa *Suomalainen kansanrunous. Yleistajuisia tutkielmia koulutyön ja itseopiskelun avuksi*. Toim. F. A. Hästesko. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava, 49–70.
- Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea 2014. Johdanto. Mitä posthumanismi on? Teoksessa *Posthumanismi*. Toim. Karoliina Lummaa & Lea Rojola. Turku: Eetos, 13–32.
- Pentikäinen, Juha 1994. Metsä suomalaisten maailmankuvassa. Teoksessa *Metsä ja metsänviljää*. Toim. Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki. Kalevalaseuran vuosikirja 73. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–23.
- Relander, Oskar 1894. *Kuvakielestä vanhemmassa suomalaisessa lyyrillisessä kansanrunoudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saarelainen, Juhana 2019. *Runous, tieto ja kansa. Elias Lönnrotin ajattelu ja toiminta aikalaisfilosofian kontekstissa*. Turku: Turun yliopisto.
- Seppä, Tiina 2020. Ihmisen ja metsän kommunikaatiosta kalevalamittaisissa runoissa. Teoksessa *Tuolla puolen, siellä jossakin. Käsityksiä kuvitelluista maailmoista*. Toim. Ulla Piela & Petja Kauppi. Kalevalaseuran vuosikirja 99. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 260–278.
- SKVR = *Suomen Kansan Vanhat Runot*. <http://skvr.fi> (1.7.2020)
- Tarkiainen, Viljo 1921. Viisi Kantelettaren runoa. *Kalevalaseuran vuosikirja* 1, 100–112.
- Tarkiainen, Viljo 1943. Tunnelmarunous. Teoksessa *Suomen kansalliskirjallisuus III*. Toim. Viljo Tarkiainen & Hertta Harmas. Helsinki: Otava, 242–257.
- Tarkka, Lotte 1994. Metsolan merkki – metsän olento ja kuva vialaisrunostossa. Teoksessa *Metsä ja metsänviljää*. Toim. Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki. Kalevalaseuran vuosikirja 73. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 56–102.
- Tarkka, Lotte 2005. *Rajarahvaan laulu: Tutkimus Vuokkiniemen kalevalamittaisesta runokulttuurista 1821–1921*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tarkka, Lotte 2014. Luonto, tuonpuoleinen ja resurssien rajat. Esimodernin ympäristösuhteen kysymyksiä Vienan Karjalassa. Teoksessa *Ympäristömytologia*. Toim. Seppo Knuutila & Ulla Piela. Kalevalaseuran vuosikirja 93. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 34–58.
- Timonen, Senni 1984. Yksi on tuuli tuttavaista. Yksinäisyydestä kansanlyriikassa. Teoksessa *Yksinäisyys*. Toim. Kalle Achté & Katriina Kuusi. Helsinki: Otava, 248–262.
- Timonen, Senni 2004. *Minä, tila, tunne. Näkökulmia kalevalamittaiseen kansanlyriikkaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tolvanen, Jouko 1952. Suomalaisen kansanlyriikan runoluomisen psykologiaa. *Kirjallisuudentutkijain vuosikirja* 12, 247–262.
- VT 4 = Lönnrot, Elias 1992. *Valitut teokset 4. Ohjeita ja runoelmia*. Toim. Raija Majamaa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VT 5 = Lönnrot, Elias 1993. *Valitut teokset 5. Muinaisrunoutta*. Toim. Raija Majamaa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Virtanen, Leea 1994. "Suomen kansa on aina vihannut metsiään". Teoksessa *Metsä ja metsänviljää*.
Toim. Pekka Laaksonen ja Sirkka-Liisa Mettomäki. Kalevalaseuran vuosikirja 73. Helsinki:
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 134–140.
- Väyrynen, Kari 2006. Luonto ja luonnon suojelu Herderillä. Teoksessa *Herder, Suomi, Eurooppa*.
Toim. Sakari Ollitervo & Kari Immonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 49–69.